

Marta Truszczyńska

marta.truszczyńska@pbw.edu.pl

Marta Ślusarek

marta.slusarek@pbw.edu.pl

Pedagogiczna Biblioteka Wojewódzka im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Bibliotekarstwo jutra – edukacja, informacja, kultura

Streszczenie: W artykule przedstawiono krótki rys historii bibliotek pedagogicznych w Polsce, omówiono współczesne funkcje bibliotek pedagogicznych w oparciu o najnowszą literaturę przedmiotu. Bazując na doświadczeniach Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie, zaproponowano kilka kierunków rozwoju i rozwiązań praktycznych, które mogą stanowić pomoc w planowaniu przyszłości bibliotek pedagogicznych.

Słowa kluczowe: biblioteki pedagogiczne, przyszłość bibliotek, funkcje bibliotek, wizerunek, przestrzeń biblioteczna, kadra

Czym należy się kierować współcześnie, aby bibliotekarstwo w czasach sztucznej inteligencji, wirtualnej rzeczywistości, mediów społecznościowych i – wydawać by się mogło – łatwego i powszechnego dostępu do wiedzy miało przyszłość? Jakie podejmować inicjatywy, czym „przyciągać” użytkowników i jak zaznaczać swoją rolę? Artykuł jest próbą odpowiedzi na te pytania sformułowaną w oparciu o doświadczenia z pracy Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej im. Hugona Kołłątaja w Krakowie (PBW Kraków).

Z przeszłości do dzisiaj i dalej...

Po zakończeniu I wojny światowej i odzyskaniu przez Polskę niepodległości w roku 1918, sytuacja wszystkich bibliotek była bardzo zła. Na taki stan rzeczy wpływ miały zarówno rozmiary, jak i jakość księgozbiorów. Środowisko nauczycielskie oraz władze oświatowe okręgów szkolnych podjęły wówczas inicjatywę utworzenia centralnych bibliotek pedagogicznych. Zaczęły one powstawać w latach 1921–1929 (Szczecina i in., 2012, s. 11). Swoją działalność rozpoczynały w oparciu o księgozbiory działów nauczycielskich bibliotek szkolnych, a ich głównym celem było służenie nauczycielom i wspieranie ich w dokształcaniu, rozwoju i codziennej pracy.

W okresie międzywojennym rozwój bibliotek pedagogicznych był dynamiczny i skupiony na głównym zadaniu, jakim było gromadzenie, opracowywanie i udostępnianie literatury pedagogicznej i z zakresu nauk pokrewnych. Wybuch II wojny światowej przerwał działalność bibliotek pedagogicznych, powodując ogromne straty w zasobach ludzkich i materialnych. Po zakończeniu wojny sukcesywnie wznowiano działalność poszczególnych bibliotek pedagogicznych, a w kolejnych latach powoływano do istnienia nowe placówki. Powojenne lata przyniosły rozbudowę terytorialną i strukturalną bibliotek pedagogicznych, rozwój ich kolekcji i wzrost znaczenia dla środowiska edukacyjnego, a wprowadzone zmiany prawne umocniły ich status. Potencjał kadrowy oraz księgozbiory nauczycielskich księżnic były bazą do wprowadzania kolejnych zmian w systemie oświaty w Polsce.

Opisywaniem dziejów ponad stu lat działalności bibliotek pedagogicznych w Polsce zajmowało się już wielu badaczy, więc temat ten nie będzie w artykule szerzej rozwijany. Warto jednak przywołać opinię Sylwii Czacharowskiej, która w roku 2018 stwierdziła – po analizie historii i stanu obecnego bibliotek pedagogicznych w Polsce – że zasadnicze funkcje, zadania, struktura, zasoby i zasady doboru kadry, chociaż wywodzą się z okresu międzywojennego, to pozostały prawie niezmienione. *Dziś te działania mają nowoczesną formę, dzięki zastosowaniu technologii komputerowej pozwalają na znacznie łatwiejsze (bo także zdalne) i szybsze korzystanie z zasobów bibliotek – ale ich początki tkwią w tamtym czasie, w którym pracę bibliotekarzy nazywano „służbą nauczycielstwu”* (Czacharowska, 2019, s. 12).

Biblioteki pedagogiczne pozostają niezbędnym ogniwem w realizacji polityki oświatowej państwa – wiele z nich konstruuje swoje propozycje dla nauczycieli i uczniów w oparciu o coroczne wytyczne resortu oświaty, włączając się aktywnie w upowszechnianie tematów i idei istotnych dla społeczeństwa. Przykładem mogą być liczne i różnorodne oferty zajęć związanych z ogłaszaniem każdego roku przez Sejm i Senat RP patronami roku. Biblioteki pedagogiczne wspomagają też nauczycieli realizujących awans zawodowy, włączając się we wdrażanie zmian w prawie oświatowym i kolejne reformy oświaty.

Najważniejsze współcześnie funkcje realizowane przez biblioteki pedagogiczne omówiła Monika Wachowicz w publikacji *Technologie informacyjno-komunikacyjne w wojewódzkich bibliotekach pedagogicznych w Polsce* (2023, s. 17–21). Swoje wnioski oparła o przeanalizowanie działalności 44 działających w Polsce bibliotek (kryteria doboru omówiła na stronach 82–93), można więc uznać je za miarodajne. Badaczka wymienia następujące funkcje:

- edukacyjna, obejmująca doskonalenie i dydaktykę,
- opiekuńczo-wychowawcza, skupiająca się na rozpoznawaniu potrzeb uczniów, organizowaniu zajęć adekwatnych do ich potrzeb i wieku, wykorzystująca metody biblioterapeutyczne,
- informacyjna, polegająca na upowszechnianiu wiedzy o zbiorach własnych i zasobach innych instytucji,
- instrukcyjno-metodyczna, oferująca wsparcie merytoryczne dla nauczycieli bibliotekarzy bibliotek szkolnych w formach indywidualnych i zespołowych,
- integracyjna, służąca środowisku nauczycieli, a szczególnie nauczycieli bibliotekarzy,
- kulturalna i promocji czytelnictwa, koncentrująca się na organizowaniu wydarzeń otwartych dla społeczności lokalnej.

Doświadczenie 102 lat pracy PBW Kraków potwierdza ustalenia M. Wachowicz z uwzględnieniem przywołanej powyżej konstatacji S. Czacharowskiej. Zdaniem autorek na znaczeniu zyskuje w ostatnich latach funkcja kulturalna koncentrująca swoją uwagę na społeczności lokalnej. Zauważamy także przemiany w realizacji funkcji integracyjnej, rozszerzanej obecnie poza środowisko nauczycieli. Poniżej omówione zostaną wybrane aspekty działalności PBW Kraków, które zilustrują powyższą tezę i wydają się „mieć przyszłość”.

Budowanie wizerunku i relacji

Biblioteka, zwłaszcza pedagogiczna, aby była rozpoznawalna i znacząca w środowisku, musi dbać o swój wizerunek. Powinna go odpowiednio kreować m.in. poprzez modyfikację i dostosowywanie

się do zmian otoczenia, w jakim funkcjonuje. Umacnianie wizerunku to przede wszystkim promowanie własnej instytucji jako potrzebnej społeczeństwu. Jacek Wojciechowski napisał: *Dobra biblioteka nie sprzeda się sama; jej wizerunek trzeba wykreować i to nie według profesjonalnych parametrów wartości, lecz użytkowniczych* (2012, s. 105).

Bibliotekarstwo zmierza raczej do partnerstwa, pomocy i promocji w podejmowaniu takich działań, które użytkownikowi dadzą poczucie, że ta dziedzina nauki jest sprzyjającą i właśnie w bibliotece będzie mógł znaleźć nie tylko literaturę, ale także wsparcie, narzędzia i przestrzeń do realizacji swoich działań, czy to samodzielnie, czy we współpracy z innymi. Biblioteka i szeroko rozumiane bibliotekarstwo podlega prawom rynku, jak każda inna placówka czy towar. Budując własną markę, biblioteka przyczynia się do rozpoznawalności i staje się dobrze postrzeganym „towarem”. Wizja biblioteki przyszłości, która dziś wydaje się abstrakcyjna, jest konieczna do rozwoju, planowania, zmiany sposobu udostępniania zbiorów czy wreszcie zarządzania.

PBW Kraków buduje swój wizerunek i relacje z partnerami m.in. poprzez organizowane od 2013 r. i cieszące się dużym zainteresowaniem ogólnopolskie konferencje naukowe. Stanowią one inspirujące forum wymiany wiedzy, własnych doświadczeń, pomysłów na przyszłość, jak również dyskusji i analizy tych tematów, które są ważne dla środowiska bibliotekarskiego. Co roku wypracowany zostaje temat konferencji, zaopiniowany przez Radę Naukową PBW Kraków. Przyszłość bibliotek wydaje się ważnym i aktualnym tematem, któremu poświęcona była edycja Nowego Ogólnopolskiego Forum Bibliotek Pedagogicznych w 2023 r. (Ślusarek i Bukowczan, red., 2024).

Oryginalną formą promocji placówki jest współpraca PBW Kraków z jedną z krakowskich wyższych uczelni. W roku 2022 podjęto wspólną inicjatywę zorganizowania w obrębie roku akademickiego cyklu sześciu wykładów filozoficznych, przygotowanych przez wykładowców z Instytutu Filozofii Uniwersytetu Ignatianum w Krakowie, a udostępnianych i moderowanych przez PBW Kraków w formule online. Celem przedsięwzięcia pod nazwą „Akademia Wartości” jest uwrażliwienie współczesnego człowieka na kwestie wartości humanistycznych, podjęcie refleksji nad problemami natury etycznej, ważnych i aktualnych w XXI w., a także przybliżenie poglądów wybranych myślicieli z historii filozofii w kontekście ponadczasowych dylematów egzystencjalnych. Jest to również okazja do promowania wartościowych publikacji, które znajdują się w zasobach biblioteki. W wykładach biorą udział osoby z terenu całej Polski, co niewątpliwie przyczynia się do zwiększenia rozpoznawalności instytucji. W obecnym roku akademickim rozpocznie się czwarta edycja projektu.

Jedną z metod docierania do użytkowników bibliotek są media społecznościowe jako podstawowe współcześnie narzędzie komunikacji. PBW Kraków korzysta z dostępnych możliwości, prowadząc aktywność w serwisach takich jak Facebook, X (dawniej Twitter), YouTube, Instagram, informując o aktualnych wydarzeniach, koordynowanych akcjach, konferencjach, konkursach itp. Szybkość i bezpośredniość kontaktów, dostęp do najnowszych treści, tak pożądane przez dzisiejszych czytelników, są tymi cechami, które sprawiają, że wydaje nam się, iż ta forma komunikacji będzie się utrzymywać i rozwijać.

Przestrzeń

Współczesne bibliotekarstwo musi mierzyć się z oczekiwaniami coraz bardziej wymagających użytkowników, którzy mając dostęp do nowych rozwiązań technologicznych, oczekują również wiedzy,

księgozbioru i miejsc na odpowiednim poziomie. Dla osób niekorzystających z bibliotek terenem spotkania z literaturą stają się coraz częściej księgarnie, Empiki i tym podobne miejsca. Przy okazji robienia zakupów można na chwilę się zatrzymać i przejrzeć nowości wydawnicze czy wypić kawę. Co zrobić, aby przyciągnąć takiego konsumenta do biblioteki?

Ogromne znaczenie w tym zakresie ma przestrzeń oraz jej odpowiednia adaptacja i aranżacja. Na przykładzie Czytelnicy Główny PBW Kraków – dużego, wysokiego pomieszczenia – obserwujemy, że ta sama powierzchnia po modernizacji i uzupełnieniu o nowy sprzęt staje się zupełnie inną, dającą nowe możliwości salą, w której można organizować zarówno konferencje, jak i nagrania telewizyjne. W tym miejscu warto wspomnieć o projekcie zatytułowanym *Małopolska Akademia Rodzica* realizowanym przez Departament Edukacji Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przy współpracy z PBW Kraków oraz TVP 3 Kraków. Przedsięwzięcie jest cyklem edukacyjnych audycji telewizyjnych o zdrowiu psychicznym oraz emocjonalnym dzieci i młodzieży. Nagrania do audycji odbywały się właśnie w nowej przestrzeni czytelnicy, która dzięki nastawionej na wielofunkcyjność aranżacji dała możliwość swobodnego przemieszczania sprzętu, była tłem do prowadzenia wywiadów z ekspertami, a jednocześnie stworzyła okazję do promocji naszej placówki. To samo wnętrze bywa również miejscem ekspozycji obrazów współczesnych artystów, organizacji wernisaży, spotkań autorskich, realizacji wydarzeń związanych z Narodowym Czytaniem, zajęć dla uczniów czy seniorów.

Doświadczenia bibliotek pokazują, że dobrym pomysłem na podążanie w kierunku nowoczesności i rozwoju może być współpraca z różnymi partnerami, np. pracowniami architektonicznymi. Przykładem takiej kooperacji jest zaprojektowana przez jedną z fińskich pracowni architektonicznych – uznaną przez IFLA za najlepszą bibliotekę publiczną roku 2019 – biblioteka publiczna Oodi w Helsinkach. Charakteryzuje ją nowoczesny design i ponadczasowa funkcjonalność. Biblioteka Oodi oferuje użytkownikom szeroki wachlarz usług, m.in. stosunkowo niewielki, lecz starannie dobrany księgozbiór, zbiory muzyczne, filmy, gry komputerowe, przestrzeń do nauki i pracy czy strefy zabawy dla dzieci, spotkań i wydarzeń. Wydawać się może, że to nic innego niż usługi oferowane przez inne biblioteki publiczne, jednak jej przykład pokazuje, że to właśnie odpowiednia aranżacja przestrzeni oraz trafne rozpoznanie oczekiwań czytelników (np. kino, wyjątkowa architektura), może stanowić o popularności księżnicy – w pierwszym roku istnienia biblioteki Oodi odwiedziło ją 2,5 mln osób (Sanak-Kosmowska, s. 65).

Kadra

Zmieniająca się szybko rzeczywistość i pojawiające się nowe narzędzia technologiczne wymuszają – w pozytywnym znaczeniu tego słowa – dostosowanie się wielu zawodów do potrzeb rynku. Nie inaczej wygląda sytuacja kadry bibliotek. Ważnym aspektem przyszłości bibliotekarstwa będzie wykwalifikowany zespół nauczycieli bibliotekarzy. Muszą to być osoby, które nie tylko dbają o podniesienie swoich kompetencji zawodowych, ale również – a może przede wszystkim – chcą i potrafią budować sprzyjającą atmosferę, emanować życzliwością, otwartością, gotowością niesienia pomocy. Użytkownicy oczekują od bibliotekarza również dobrej znajomości księgozbioru, wiedzy o zasobach dostępnych w domenie publicznej, szybkiej i sprawnej obsługi, dostępu do nowych technologii i urządzeń cyfrowych.

Bibliotekarz chcąc sprostać coraz większym wymaganiom, musi podążać za trendami w branży i być gotowym na ciągłe rozwijanie się i dokształcanie. Jednocześnie narastająca lawinowo ilość informacji powoduje, że bibliotekarz musi stać się specjalistą w zakresie selekcji wartościowej wiedzy, znawcą zawartości baz danych i sposobów wyszukiwania w dostępnych repozytoriach. Tylko wtedy będzie mógł stać się przewodnikiem dla często zdezorientowanego użytkownika. Zdobyte kompetencje i umiejętności należy propagować wśród nauczycieli i wykorzystywać na zajęciach z uczniami, jako „wabik” dla młodego pokolenia, o którym mawia się, że już urodziło się ze smartfonem w ręce. PBW Kraków wykorzystuje posiadane narzędzia (roboty edukacyjne, okulary do rozszerzonej rzeczywistości, maty do kodowania, Magiczny Dywan itp.) do prowadzenia zajęć dla uczniów, które cieszą się dużą popularnością. Oferta zajęć skierowana jest także do nauczycieli, którzy uczestniczą w sieciach współpracy i samokształcenia, organizowanych w ramach realizacji zadań wynikających z Rozporządzenia MEN w sprawie placówek doskonalenia nauczycieli. Pedagodzy w zorganizowany sposób współpracują ze sobą i wymieniają doświadczenia. Jako przykład takich zajęć może posłużyć publikacja *Od znaku do litery, czyli krótka historia pisma* opracowana przez pracowników PBW Kraków wraz ze stworzoną specjalnie na jej potrzeby aplikacją do rozszerzonej rzeczywistości (*augmented reality*, AR). Uczniowie dzięki atrakcyjnej formie mają możliwość przyswojenia wiedzy na temat historii pisma. W publikacji zamieszczone są ilustracje, które dzięki aplikacji „ożywają”, np. można zobaczyć kamień z Rosetty czy pracującą prasę Gutenberga. Dzięki rozszerzonej rzeczywistości uczeń może zaangażować do interpretacji tekstu i obrazu wiele zmysłów. Czytanie w takiej formie staje się narzędziem do poszerzania wiedzy i rozwoju intelektualnego. Nauczyciele bibliotekarze brali udział w szkoleniach, na których uczyli się, jak pracować z wymienioną książką z uczniami, i stosowali ją następnie w swoich szkołach, wykorzystując smartfony będące już dziś w powszechnym posiadaniu.

Środowisko lokalne – nie tylko oświatowe

PBW Kraków poza działalnością statutową organizuje coraz częściej wydarzenia skierowane do mieszkańców najbliższej okolicy, miasta czy innych osób, które często przypadkowo znajdują się w pobliżu. Jedną z takich inicjatyw podjętych w ostatnim czasie są pikniki czytelnicze – święto książki, połączone z licznymi atrakcjami. Wydarzenia te organizowane są we współpracy z Urzędem Marszałkowskim Województwa Małopolskiego. Tegoroczna edycja pikniku pod nazwą „Zaczarowany Piknik z Książką” cieszyła się bardzo dużym zainteresowaniem, odnotowano udział ok. 1000 osób. Impreza została doceniona przez uczestników i nominowana do Plebiscytu Słoneczniki 2024.

Kończąc pracę zawodową i przechodząc na emeryturę, często ma się poczucie pewnej pustki, braku pomysłu na siebie, na zorganizowanie i zaplanowanie wolnego czasu. I w tym zakresie pojawia się szansa dla bibliotek, które mając odpowiednie zaplecze lokalowe, ciekawe i różnorodne zbiory, mogą pokusić się o organizację wydarzeń dla seniorów. Aktywny senior to dzisiaj pojęcie z naszego codziennego słownika. PBW Kraków od kilkunastu lat współpracuje z Małopolską Sekcją Emerytów i Rencistów ZNP i lokalnym Klubem Seniora, organizując liczne wystawy prac emerytowanych nauczycieli, wernisaże, spotkania z poezją i prozą, prezentacje twórczości z zakresu sztuki i rzemiosła artystycznego i inne. W ubiegłych latach odbywały się zajęcia komputerowe dla seniorów, podczas których uczyli się oni podstaw obsługi urządzeń, oprogramowania i zasad bezpiecznego korzystania z internetu, a dzisiaj dużym zainteresowaniem cieszą się np. warsztaty z wykorzystaniem okularów VR (*virtual reality*, VR). Oprócz oswojenia z nowym narzędziem tech-

nologicznym, mają one funkcję edukacyjną, dającą możliwość, np. „zwiedzania” muzeów przez pośrednictwo okularów. Taka forma edukacji jest ponadto krokiem do zbliżenia z młodym pokoleniem, z którym senior może znaleźć wspólny język.

Sztuczna inteligencja

Wydaje się, że w przyszłości bibliotekarstwa duże znaczenie będzie miała sztuczna inteligencja (*artificial intelligence*, AI), która już jest obecna w wielu dziedzinach życia. Jej niesamowite możliwości zdumiewają, zaskakują, ale mogą także niepokoić. Czy sztuczna inteligencja to szansa dla rozwoju bibliotekarstwa? Czy może też stanowić zagrożenie? Są to pytania na osobny artykuł, wymagający jednak większych kompetencji i doświadczenia niż to, którym autorki dysponują dzisiaj.

Podsumowanie

Niewątpliwie przyszłością bibliotekarstwa będą webinaria i inne szkolenia w formie online, dające szanse i możliwości dzielenia się wiedzą na odległość. Komunikowanie się z użytkownikami będzie się odbywało w głównej mierze za pomocą mediów społecznościowych. Biblioteki pedagogiczne powinny służyć swojemu podstawowemu klientowi – nauczycielowi, dbając także o zaproponowanie atrakcyjnej oferty środowisku lokalnemu. Aby przyciągnąć użytkowników, należy odpowiednio przygotować przestrzeń bibliotek i zadbać o kompetencje pracowników. Konieczna jest także troska o budowanie relacji z różnymi partnerami oraz świadome i planowe konstruowanie wizerunku własnej placówki.

Bibliografia:

1. CZACHAROWSKA, S. (2019). Biblioteki pedagogiczne w roku 2018. *Bibliotekarz*, nr 2, s. 11–13.
2. SANAK-KOSMOWSKA, K. (2024). Kompetencje cyfrowe i potrzeby edukacyjne generacji Alpha w kontekście korzystania z bibliotek. W: Ślusarek M., Bukowczan W. (red.). *Biblioteka pedagogiczna przyszłości: niekonwencjonalne zasoby i użytkownicy jutra*. Kraków: Księgarnia Akademicka, s. 59–68.
3. SZCZECINA, A., PIOTROWSKA, A., ŚLUSAREK, M. (2012). *Z ksiąg zrodzona...: 90 lat pracy Pedagogicznej Biblioteki Wojewódzkiej w Krakowie: 1922–2012*. Kraków: Krakowska Oficyna Naukowa TEKST.
4. ŚLUSAREK, M., BUKOWCZAN, W. (red.). (2024). *Biblioteka pedagogiczna przyszłości: niekonwencjonalne zasoby i użytkownicy jutra*. Kraków: Księgarnia Akademicka.
5. WACHOWICZ, M. (2023). *Technologie informacyjno-komunikacyjne w wojewódzkich bibliotekach pedagogicznych w Polsce*. Łódź: Wydaw. Uniwersytetu Łódzkiego.
6. WAŃKA, D. (red.). (2008). *Biblioteki pedagogiczne wobec wyzwań współczesnej oświaty: materiały konferencji naukowej, Kalisz 11–12 maja 2006*. Kalisz: Kaliskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
7. WOJCIECHOWSKI, J. (2012). *O bibliotekach po mojemu*. Warszawa: Wydaw. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.